

Πολιτισμός

Ο Εθελοντής

ΓΙΩΡΓΗ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗ
2^η έκδοση

Του Γιώργου Αράνη*

Το τέταρτο και τελευταίο πεζογράφημα του Γιώργου Μανουσακή, το οποίο κυκλοφόρησε μερικούς μήνες μετά τον θάνατό του έχει τίτλο «Ο Εθελοντής». Είναι ένα ογκώδες μυθιστόρημα εξακοσίων σελίδων, το μόνο καθαρό μυθιστόρημα του Μανουσακή, μια τοιχογραφία εποχής που εκτείνεται από το 1912 μέχρι το 1940. Όσα συνέβησαν στη χώρα μας αυτό το χρονικό διάστημα αποτελούν το ιστορικό πλαίσιο του «Εθελοντή».

Μέσα σ' αυτό πλέκεται η προσωπική περιπέτεια του κεντρικού αφηγηματικού προσώπου του έργου, του Βασίλη Σηφάκη. Ο Βασίλης Σηφάκης, τον Σεπτέμβριο του 1912, φεύγει κρυφά από το χωριό του, έξω από τα Χανιά, και πάει μαζί με άλλους Κρητικούς να καταταγεί στα σώματα των εθελοντών. Τα σώματα οργανώνονταν στην ελεύθερη Ελλάδα τότε, με σκοπό να ενισχύσουν τον τακτικό στρατό στους απελευθερωτικούς αγώνες του έθνους. Ο Βασίλης, όταν έφυγε από τα Χανιά, ήταν δεκαεπτά χρονών. Τα γεγονότα εξελίχθηκαν έτσι ώστε, αρχικά εθελοντής και αργότερα στον τακτικό στρατό, να ζήσει από κοντά την εθνική περιπέτεια αυτής της εικοσοεξαετούς περιόδου. Πολέμησε στη φονική μάχη της Σιάτιστας, έφτασε στην Ήπειρο και τη Βόρεια Ήπειρο, και έπειτα από τη διάλυση των εθελοντικών σωμάτων γύρισε στην Αθήνα. Ένθετος βενιζελικός, όταν ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη η φιλοβενιζελική οργάνωση Εθνική Άμυνα, έτρεξε εκεί και κατατάχθηκε, το 1916, στον τακτικό στρατό. Τον επόμενο χρόνο πήρε μέρος στη μάχη του Σκρα, όπου τραυματίστηκε στον αριστερό του ώμο. Την ίδια χρονιά, μετά την απομάκρυνση του βασιλιά Κωνσταντίνου και την επάνοδο του Βενιζέλου στην πρωθυπουργία, προσκλήθηκε στην Αθήνα για να ενταχθεί, ήταν ήδη λογίας, στον Λόχο Ασφάλειας, που είχε αποστολή να προσάψει τη βενιζελική πολιτική από συννομιστικές ενέργειες των κωνσταντινικών. Στο μεταξύ πήρε προαγωγή σε ανθυπασπιστή. Αρχές του 1920 και αφού του δόθηκε ο βαθμός του ανθυπολοχαγού, ζήτησε να πάει στο μέτωπο της Μικράς Ασίας. Όταν, παρά προσδοκίαν, έχασε τις εκλογές ο Βενιζέλος (1^η Νοεμβρίου 1920) και επαγήλθε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, άρχισε ταυτόχρονα και ο παραγκωνισμός των βενιζελικών αξιωματικών. Τότε ο Βασίλης, όπως και πολλοί άλλοι θαμνοφόροι, βλέποντας να εκτραχύνονται τα πράγματα, έφυγε από το μέτωπο και πήγε, αυτοεξοριστός, στην Κωνσταντινούπολη. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή γύρισε στην Αθήνα, παίρνοντας τη θέση του στο στρατεύμα και το 1931 ζήτησε να υπηρετήσει στο Σύνταγμα Χανίων. Στα Χανιά παντρεύτηκε και δημιούργησε οικογένεια. Το 1935, ύστερα από την αποτυχία του κινήματος που εκδηλώθηκε από τους βενιζελικούς αξιωματικούς στην Αθήνα, και ενώ είχε ήδη προσχθεί σε λοχαγό, διώχτηκε από τον στρατό. Τον Οκτώβριο, του 1940, έχοντας έντονο πρόβλημα συνείδησης να πάει να υπηρετήσει κάτω από την εξουσία του δικτάτορα Μεταξά, παθαίνει καρδιακό έμφραγμα και πεθαίνει στον δρόμο.

Ο συγγραφέας, στο μυθιστόρημά του, ακολουθεί την τεχνική που είχε προτείνει, θεωρητικά και πρακτικά, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, ο Χένρυ Τζέιμς. Το να δίνεται δηλαδή όλη η μυθιστορηματική δράση μέσα από μια κεντρική συνείδηση. Έτσι ολόκληρο το έργο το παρακολουθούμε μέσα από την οπτική γωνία του Βασίλη Σηφάκη. Παρακολουθούμε τη στρατιωτική δράση του, την πολιτική του θέση και συμμετοχή

στα διαδραματιζόμενα σε εθνικό επίπεδο, την εκ των πραγμάτων περιγητική γνωριμία με τόπους και ανθρώπους, τις ερωτικές του σχέσεις κ.λπ. Πάνω από όλα όμως παρακολουθούμε τη σταδιακή ψυχική και πνευματική άνδρωσή του, καθώς από ιδιοσυγκρασία ήταν άτομο με έμφυση προς τη μάθηση και τη μόρφωση. Στα δεκαεπτά του χρόνια, έχοντας ήδη αφομοιώσει μεγάλο μέρος της πολιτισμικής παράδοσης της κρητικής υπαίθρου, περνάει ξαφνικά στον πολιτισμικό κύκλο της αστικής Δύσης, προς την οποία έχει στραφεί το νεοελληνικό κράτος. Προσαρμόζεται χωρίς δυσκολία στις νέες συνθήκες και σταδιοδρομεί, θα λέγαμε, «σαν έτοιμος από καιρό».

Με το ιστορικό πλαίσιο του διαστήματος 1912-1940 και με τον προκείμενο χαρακτήρα του πρωταγωνιστή του, ο Μανουσακή είχε όλο το περιθώριο να αναπτύξει τις αφηγηματικές του αρετές. Και μπορεί να πω πως «Ο Εθελοντής» αποτελεί, από πολλές πλευρές, ένα μάθημα λογοτεχνικής ανάγνωσης της ιστορίας. Όπως και στα προηγούμενα πεζά του, έχουμε να κάνουμε με έναν ελληνοκίνητο και έντιμο πεζογράφο. Η συγγραφική ειλικρίνεια και εντιμότητα γίνονται αισθητές, από τη μεριά των αναγνωστών, κατά βάση διαισθητικά. Είναι κάτι που ο λόγος καθ' εαυτόν έχει τη δυνατότητα ν' αποκαλύπτει στον αναγνώστη. Και είναι μέγα προσόν για έναν λογοτέχνη να περνάει αλώβητος από τον διαισθητικό έλεγχο των αναγνωστών. Ο Μανουσακής έχει αυτή τη χάρι: ένα είναι απροσημαστος και ευθύς, κερδίζοντας έτσι την εμπιστοσύνη του αναγνώστη. Η εμπιστοσύνη του αναγνώστη κερδίζεται επιπλέον, στη συγκεκριμένη περίπτωση, τόσο με την αμερόληπτη παρουσίαση του κεντρικού ήρωα, όσο και με το γεγονός ότι ο συγγραφέας δεν αποφεύγει τις δυσκολίες, από αφηγηματική άποψη, στιγμές. Τον τραυματισμό του Βασίλη στο Σκρα, θα μπορούσε να τον αναφέρει με δυο λόγια, χωρίς να συνεπάγεται αφηγηματική αβανταρία. Όπως όμως κάνει σε κάθε δύσκολη στιγμή, δεν θα τον αναφέρει έτσι, αλλά θα τον δώσει με καίριες λεπτομέρειες, πραγματώνοντας ταυτόχρονα ένα επίτευγμα εκφραστικής οικονομίας. Παραθέτω το σχετικό απόσπασμα:

Το πέσιμο της νύχτας εσταμάτησε τις πολεμικές επιχειρήσεις. Μέσα στο σκοτάδι ακουγόμας τους Βουλγάρους να μετακινούνται, ώστε να 'ναι έτοιμοι για την πρωινή τους επίθεση. Με το χάραμα αρχίσανε. Την ώρα που 'δγαινε ο ήλιος ο Βασίλης αισιάνθηκε δυνατό τράνταγμα στον αριστερό του ώμο κι ένα μούδιασμα σ' όλο του το χέρι. Κοίταξε κι είδε τ' αμπεχονό του, απ' όπου έτρεχε αίμα. Τότε ένιωσε και τον πόνο και το ντυφέκι του 'φηνε από τα χέρια. Ο μεγάλος σφαιρικός, που στεκότανε δίπλα του, γύρισε και τον είδε. Αδέρφι, εβαρίστηκες; ρώτησε. Επέρασε το γερό χέρι του Βασίλη γύρω στο λαμό του κι αναβάσταχντας τον τόν επήγε πιο πίσω. Σε καμιάν ώρα ήρθαν οι τραυματιοφόροι.

Γιώργος Μανουσακής

Αλή και απείριτη περιγραφή, μα πόσο πλήρης και μεστή. Με ένα τέτοιο λόγο κυλάει ολόκληρο το έργο, με αποτέλεσμα να διασάβεται ακούραστα και με αμείωτο ενδιαφέρον, παρ' όλη την έκτασή του.

Πρέπει να σημειωθεί ότι το διβλίο, παρότι από εθνική πλευρά γραμμένο, δεν έχει εθνικιστικό χαρακτήρα. Ο Βασίλης είναι δέβια πατριώτης και έχει αγωνία για την έκβαση της μικρασιατικής εκστρατείας, ιδίως όταν παρακολουθεί αυτοεξόριστος στην Κωνσταντινούπολη τα νέα από το μέτωπο. Υπάρχουν ωστόσο αρκετά περιστατικά που δείχνουν πως η κρίση του δεν θαλώνει από τον πατριωτισμό του και πως η γενικότερη στάση του δεν διέπεται από εθνικισμό μένος.

Ένα άλλο στοιχείο που πρέπει να επισημανθεί είναι η ακριβολογία του συγγραφέα στις ιστορικές χρονολογίες, στα πεδία που εκτυλίχθηκαν τα ιστορικά και πολιτικά γεγονότα της εποχής, στα ιστορικά πρόσωπα, καθώς επίσης στις διάφορες λεπτομέρειες που αφορούν αξιωματικά και μητρώα. Στο τέλος του διβλίου έχουμε συναφείς σημειώσεις για όλα αυτά και κατάλογο των πηγών που χρησιμοποίησε ο Μανουσακής. Πράγμα που σημαίνει ότι προηγήθηκε από τη γραφή του έργο σοβαρή πολύχρονη προεργασία. Άξιος όμως ο μισθός του πεζογράφου, αφού κατάφερε να δώσει ένα αυθεντικό ιστορικό μυθιστόρημα από τα λίγα αξία που διαθέτει η νεοελληνική πεζογραφία. Από την άποψη αυτή έχει σημασία το διβλίο να κριθεί με γνώμονα την αίσθηση των αναγνωστών, ώστε να μην περάσει από την επικαιρότητα σαν ένα απλά καλό διβλίο, μέσα στα πολλά άλλα που κυκλοφορούν. Χωρίς τέτοιες συγκριτικές διακρίσεις η κριτική καταντάει ισοπεδοποιητική, χάνοντας και η ίδια την ειδική αξιολογική της ιδιότητα.

(Αναδημοσίευση από το περιοδικό «Νέα Εστία», τεύχος 1820, Αφιέρωμα στον Γιώργη Μανουσακή, Μάρτιος 2009)

* Ο Γιώργος Αράνης είναι κριτικός λογοτεχνίας.

Μια κατανυκτική βραδιά

Γράφει ο ΣΤΕΛΙΟΣ ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

Στάθηκα τυχερός που βρέθηκα το Σάββατο του Λαζάρου βράδυ στο Μεγάλο Αρσενάλι και παρακολούθησα τη συναυλία της χορωδίας του Συνδέσμου Ιεροσολιτών Ν. Χανίων "Γεώργιος ο Κοης".

Προηγήθηκαν τα εγκαίνια έκθεσης φωτογραφιών του Αγίου Όρους της περιόδου 1956-2001 που όπως είπε ο Ακαδημαϊκός Παναγ. Βοκοτόπουλος, ομότ. καθηγ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας των Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Αθηνών, δεν υπήρχαν τότε ούτε δρόμοι ούτε πολιτεία πλεούμενα στη θάλασσα περιοχή του. Η θέα των φωτογραφιών αυτών που έφερε η Αγιορείτικη Εστία, μας προετοίμασαν ψυχολογικά και συνέβαλαν στην πνευματική μας ανάταση.

Η χορωδία πήρε τη θέση της απέναντα από το σεβασμιότατό μας κ.κ. Λαμιασκήν, άλλους επισήμους και πλήθος κόσμου. Πριν από κάθε ύμνο της Μ. Εβδομάδας, ο διακεκριμένος φιλόλογος Γιώργος Λουπάσης έκανε αναλυτικό επεξηγηματικό σχολιασμό. Η χορωδία είχε πάρει τη θέση της και ο νέος χορογράφος Δημήτρης Κιτάκης, με τα στιβαρά χέρια του απλωμένα, έδιδε το έναυσμα για ν' αρχίσουν την απόδοση των ύμνων αφού προηγουμένως τους μετέδιδε τον τόνο του εκάστοτε ήχου.

Αυτό που μου έκαμε ιδιαίτερη εντύπωση ήταν η απλόλη συμφωνία, τα κοψά μικρά, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαστήματα και η ομοιογένεια. Δεν ξεχώριζε η παραμικρή φωνή. Οι βαρύτεροι τόνιζαν περισσότερο το μέλος. Ακόμα κι η αναπνοή τους ήταν εναρμονισμένη! Την ίδια επιτυχία είχαν και τα σόλο που απολύτως. Τι κατάνυξη! Νομίζω δεν υπάρχει άλλη μουσική μ' αυτά τα χρώματα και την ποικιλία των ήχων. Βγαίνει από την ψυχή μας και υμνολογεί το Δημιουργό ιδιαίτερα αυτές τις Αγίες μέρες που φορτωμένος το Σταυρού του μαρτυρίου θ' ανηφορίσει προς το Γολγοθά όπου θα σταυρωθεί για το χατήρι μας. "Ερχόμενος ο Κύριος προς το εκούσιον πάθος..."

Αισθάνομαι ευτυχής που παρακολούθησα αυτή την αληθινή μουσαγωγία και εύχομαι σε όλους τους χορωδούς και ιδιαίτερα στον άξιο νέο χορογράφο, υγεία και κουράγιο για να συνεχίσουν να μας δίδουν τέτοιες ιδιαίτερες ψυχικές απολαύσεις.

ΑΠΟ ΤΗ ΣΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΤΑ ΜΑΤΙΑ

Η "Εξοδος" (Απρίλης 1826)

Αράμα συνθέτει η μοίρα μες στο Μεσολόγγι: Ίσκιος απ' την πείνα οι μαχητές πάνω στο κάστρο κι ενώ στην πλάση ανθούν διονά, κάμποι και λόγγοι, δώθε απ' τα τεύχη, της ελπίδας σθίνει τ' άστρο.

Θαρρούν οι θάρβαροι πως όλα έχουν πεθάνει, πως της Ελλάδας και δεν θ' ακουστεί η φωνή και πως τ' αμάραντο ξεράθηκε στεφάνι που από τη δάφνη τους της πλέξαν οι ουρανοί.

Μα ξαφνός της απελπισιάς τα μαύρα νέφη σαν αστραπές σκίζουν τον κάστρο οι μαχητές κι ένας Χριστός πελώριος πάνω τους γνέφει και τους φτερώνει προς της Δόξας τις κορφές.

Μοίρα σου, Ελλάδα, να σου ορμούν τ' Άδη τ' ασκήρια και να Σε ζώνουν με θανάσιμους κλοιούς, μα τ' άσβηστα που μέσα σου φέγγουν αστέρια θ' ανοίγουν "Εξοδο" στους Σκότους τους φθαγμούς.

Νίκος Μπαργακουδάκης
Φιλολόγος, Συγγραφέας
Ακαδημαϊκός